

UDK 27-274.6-277.2-31
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 29. 6. 2009.
Prihvaćeno: 3. 3. 2009.

UČENICI U MARKOVU EVANĐELJU IZMEĐU NERAZUMIJEVANJA, STRAHA I VJERE¹

Maksimilijan MATJAŽ

Teološka fakulteta, Univerza v Ljubljani
Poljanska 4, p.p. 2007, SI – 1 000 Ljubljana
maksimilijan.matjaz@teof.uni-lj.si

Sažetak

U Markovu evanđelju učenici imaju središnju ulogu u procesu objavljivanja tajne o Isusovoj osobi. Evanđelist ne prikazuje Isusovu mesijansku stvarnost samo različitim kristološkim titulama, nego posvećuje veliku pozornost učenika i drugih Isusovu moćnom djelovanju i naučavanju. Markovo evanđelje otkriva primarni proces kristološkoga traganja i naslućivanja posebno i motivom straha koji je izražen skupinom riječi korijena φοβ- i razlikuje se od motiva čuđenja i njegovanja. Neposredna povezanost motiva straha s ključnim kristološkim mjestima daje naslutiti da Marko želi naglasiti pozitivnu vrijednost toga motiva pri razvijanju kristološkoga koncepta svoga evanđelja. Osobito se to primjećuje u Mk 4,35-41. Učenici su u odnosu prema Isusu razapeti između nerazumijevanja, čuđenja, straha i vjere. Njihova reakcija nerazumijevanja većinom je praćena numinoznom strahom, što im daje pozitivnu ulogu u Markovu konceptu otkrivanja tajne Sina Čovječjega.

Ključne riječi: Markovo evanđelje, učenici, strah, strah Božji, sveto, numinozno, kristologija, čuđenje, vjera.

¹ Ovaj članak je doručeno predavanje koje je autor održao na međunarodnom kongresu *Društva za biblijsku literaturu (Society of biblical literature)* u srpnju 2002. godine na Humboldtovu sveučilištu u Berlinu. S njemačkog preveo: dr. Mato Žovkić.

Uvod

Kristološki koncept Markova evanđelja oblikuje se prikazom *tematike o učenicima*. Brojne nove studije, koje su većinom usmjerene naratološki, retorički i pragmatički, postavile su *pitanje o učenishtvu* kao središnju temu Markova evanđelja.² Jürgen Roloff već je šezdesetih godina ustanovio da uz izvještaj o mucima tematika o učenicima sačinjava »najizrazitiji pripovjedni sloj« u Markovu evanđelju.³ Učenici (μαθηταί) se u Markovu evanđelju stalno nalaze uz Isusa, bilo da se radi o ljudima koji Isusa »slijede« (1,18; 2,15; 10,28.32.52; 15,41) ili o uskom krugu Dvanaestorice (3,14.16; 4,10; 6,7; 9,35; 10,32; 11,11; 14,10.17.20.43) ili o nekoj drugoj manjoj skupini (5,37; 9,2; 13,3 itd.). Ono što pritom stalno upada u oči glede fenomena učenika u Markovu evanđelju – neovisno o veličini skupine – je vrlo ambivalentan prikaz. S jedne strane učenici se odlikuju veoma uskom povezanošću s Isusom, jer ga slijede, vide i slušaju više od ostaloga naroda te nastupaju s posebnim nalogom (3,14; 6,7s); upravo nalog o poslanju jasno izdvaja učenike od njihove okoline. Unutar prikaza, njihova uloga sve se više poklapa s ulogom Isusa. S druge strane, uz poziv i odabir učenika stoje i prijekori koji se provlače tijekom pripovijedanja u neobičnoj napetosti, jer učenici u različitim situacijama moraju reagirati nerazumijevanjem (4,13: »Zar ne znate tu prispodobu?«; 7,18: »Tako? Ni vi ne razumijete?«; 8,17: »Zar

² Usp. Clifton C. BLACK, *The Disciples according to Mark. Marcan Redaction in Current Debate*, Sheffield, 1989.; Mario CIFRAK, Nasljeduj Krista po Marku, u: *Bogoslovska smotra*, 74 (2004.) 1, 35-50; Paul L. DANOVE, A Rhetorical Analysis of Mark's Construction of Discipleship, u: Stanley E. PORTER – Dennis L. STAMPS (ur.), *Rhetorical Criticism and the Bible*, Sheffield, 2002., 280-296; Joanna DEWEY, The Survival of Mark's Gospel. A good Story?, u: *Journal of Biblical Literature*, 123 (2004.) 4, 495-507; Suzanne W. HENDERSON, *Christology and Discipleship in the Gospel of Mark*, Cambridge, 2006.; Karl KERTELGE, Jüngerschaft und Nachfolge, u: Thomas SÖDING (ur.), *Der Evangelist als Theologe. Studien zum Markusevangelium*, Stuttgart, 1995., 151-165; Elizabeth S. MALBON, Disciples/Crowds/Whoever. Markan Characters and Readers, u: *Novum Testamentum*, 28 (1986.) 2, 104-130; Elizabeth S. MALBON, Fallible Followers: Women and Men in the Gospel of Mark, u: *Semeia*, (1983.) 28, 29-48; Marvin W. MEYER, Taking up the Cross and following Jesus. Discipleship in the Gospel of Mark, u: *Calvin Theological Journal*, 37 (2002.) 2, 230-238; Whithney T. SHINER, »Follow me!« Disciples in Markan Rhetoric, Atlanta, 1995.; Klemens STOCK, Jesus und seine Jünger nach Markus, u: José Enrique AGUILAR CHIU I DR. (ur.), »Il Verbo di Dio è vivo«. *Studi sul Nuovo Testamento in onore del Cardinale Albert Vanhoye, S.I.*, Roma, 2007., 149-168; Robert C. TANNEHILL, Die Jünger im Markusevangelium – die Funktion einer Erzählfigur, u: Ferdinand HAHN (ur.), *Der Erzähler des Evangeliums. Methodische Neuansätze in der Markusforschung*, Stuttgart, 1985., 37-66; izvor-nik: Robert C. TANNEHILL, The Disciples in Mark: The Function of a Narrative Role, u: *The Journal of Religion*, 57 (1977.) 3, 386-405; Joel F. WILLIAMS, Discipleship and Minor Characters in Mark's Gospel, u: *Bibliotheca sacra*, 153 (1996.) 3, 332-343.

³ Usp. Jürgen ROLOFF, Das Markusevangelium als Geschichtsdarstellung, u: *Evangelische Theologie*, 29 (1969.) 2, 79-93.

još ne shvaćate i ne razumijete? Zar vam je srce stvrđnuto?«). Za vrijeme oluje na jezeru oni se tako ponašaju da im Isus mora reći: »Kako nemate vjere?« (4,40). Pokazuju se neosjetljivima na Isusova djela i riječi (8,14-21; 9,33s: »Što ste putem raspravljali? A oni umuknuše jer putem među sobom razgovarahu o tome tko je najveći«).

1. Uloga učenika u Markovu evanđelju

Koju metodologiju možemo smatrati prikladnom za istraživanje mnogostruke *uloge učenika* u Markovu evanđelju? Hans-Josef Klauck u svom članku iz 1982. godine razlikuje tri tipa izlaganja pri istraživanju učenitstva u Markovu evanđelju.⁴ Prema njemu, postoji *povijesno tumačenje* po kojemu slika o učenicima biva predstavljena uglavnom kao točno prikazivanje onoga što se dogodilo; nadalje postoji *parenetsko* izlaganje koje promatra Markovo evanđelje kao kerigmatski nagovor, jer se u učenicima trebaju prepoznavati čitatelji te postajati svjesni svoga odabira, svoje zadaće i svoga zakazivanja; konačno neki autori ističu *polemički* vid zgođa o učenicima, ukoliko Marko namjerno prikazuje učenike tako negativno; njihova povijest završava u ovom evanđelju katastrofalno te se Marko nimalo ne susteže posebno istaknuti podbačaj učenika; on navodno karikira učenike upravo zato jer se iza njih kriju njegovi teološki protivnici.⁵

Valja uočiti da svaki pokušaj jednostranog izlaganja u konačnici zaobilazi plauzibilno tumačenje slojevitosti biblijskog teksta. Analizu treba provoditi ne samo sa stajališta povijesnog, parenetskog, polemičkog ili čak samo teološkog, nego treba ozbiljno uzimati u obzir obilježje Markova pripovijedanja i njegov kristološki cilj.

U Markovu evanđelju imamo pred sobom narativni i kerigmatski tekst koji je sastavljen s određenim ciljem pa u njemu značenje pojedinih tema i termina može biti određeno samo ako uzimamo u obzir ukupnu strukturu pripovijedane građe. Posljednjih trideset godina istraživači su se puno bavili problemom kompozicije i strukture te pitanjem protagonista i strukture djelovanja u Markovu evanđelju (npr. B. Norman Perrin, Robert Tannenhill, Elisabeth Struthers Malbon, Ludegar Schenke, Bas van Iersel). Općenito se priznaje da *kritika redakcije*, koja se prvenstveno usredotočuje na dodatke i promjene

⁴ Hans-Josef KLAUCK, Die erzählerische Rolle der Jünger im Markusevangelium, u: *Novum testamentum*, 24 (1982.) 1, 1-26.

⁵ Tako među ostalima: Werner H. KELBER, *Mark's Story of Jesus*, Philadelphia, 1979., 88s; Wilhelm WREDE, *Das Messiasgeheimnis in den Evangelien*, Göttingen, 1969., 233.

što ih je unio evanđelist pri preuzimanju svojih izvora, može pri istraživanju Markova evanđelja lako dovesti do sumnjivih zaključaka. Tematika o učenicima odvija se u Markovu evanđelju paralelno s kristologijom toga evanđelja. Još više: kristologija je snažno prožeta tematikom o učenicima. Marko iskazuje svoj kristološki interes ne samo izlaganjem različitih kristoloških titula dostojanstva, nego naviješta osobu Isusa kroz njegovo moćno djelovanje i naučavanje. Pritom ne iznosi samo već gotov odgovor na temeljno pitanje svoga evanđelja nego također njeguje »cijeli proces kristološkog doticanja, zastranjivanja i traženja«⁶, što se odražava poglavito u perikopama o učenicima.

1.1. *Različite reakcije učenika*

U Markovu evanđelju, znatnu vrijednost u strukturi pripovijedanja dobiva prikazivanje različitih reakcija učinka na Isusovo naučavanje i djelovanje. Mnogi redaktorski stilizirani završeci u perikopama o učenicima (npr. 4,40-41; 6,52; 8,17) jasno pokazuju da se pripovjedač zanima za reakciju učenika. Prema kristološkoj perspektivi drugog evanđeliste, trebamo uzimati u obzir ne samo sadržaj Isusova naviještanja nego i utisak toga naviještanja na slušatelje. Reakcije slušatelja sadrže različite motive nasljedovanja, priznavanja, pitanja, šutnje, nerazumijevanja, zakazivanja. Pritom čitatelji i proučavatelji često podliježu opasnosti da ne uvažavaju dovoljno posebnosti svakog pojedinog motiva reakcije, jer te posebnosti upravo ukazuju na šire ozračje skupine učenika. Ako se različiti motivi reduciraju na zajednički motiv neshvaćanja učenika, tada idealna slika o učenicima od početka Markova evanđelja dobiva jaku negativnu podlogu. Time se nužno nameće pitanje koju strategiju slijedi evanđelist takvim prikazivanjem skupine učenika? Želi li Marko kod čitatelja, koji očito treba biti doveden do identifikacije s učenicima, prouzročiti dilemu o identifikaciji? Radi li se o slabo utemeljenoj pretpostavci da je Marko htio pokazati negativnu sliku o učenicima? Jesu li učenici, prema konceptu ovog evanđelja, uopće mogli drukčije reagirati u pojedinom stadiju procesa objavljivanja tajne Isusa?

Po mome mišljenju u interpretaciji učeničke reakcije naglasak bi trebao biti stavljen na intenzitet unutarnje dinamike u procesu spoznaje. Marko posebno uporabom *termina čuđenja i zaprepaštenosti* uspijeva naznačiti da se tajna Isusa ne može dokučiti samo doktrinarnim, to jest samo racionalnim procesom. Stoga u prvom planu Markova prikaza Isusove osobe stoje pojmovi koji pokazuju

⁶ Usp. Klemens STOCK, *Christus in der heutigen Exegese*, u: *Geist und Leben*, 59 (1986.) 4, 215-228.

intenzitet utiska koji ostavlja Isus osobno, kao npr. θαμβέω (1,27; 10,24.32), ἐκθαμβέω (9,15; 14,33; 16,5.6), θαυμάζω (5,20; 6,6; 15,5.44), ἐκπλήσσω (1,22; 6,22; 7,37; 10,26; 11,18), ἐξίστημι (2,12; 3,21; 5,42; 6,51), ἔκστασις (5,42; 16,8); θαρσέω (6,50), τρέμω (5,33), τρόμος (16,8), φοβέομαι (4,41; 5,15.33.36; 6,20.50; 9,32; 10,32; 11,18.32; 12,12; 16,8), φόβος (4,41) i ἔκφοβος (9,6). Ova posljednja tri izraza egzegeti pretežno označavaju kao »motiv divljenja«⁷, *Motif of Wonder*⁸ te ih stavljaju na zajedničku razinu značenja. Motiv divljenja prema G. Theissenu obuhvaća sve one momente pripovijedanja koji izražavaju čuđenje, bojazan, snobivanje i divljenje. Stoga smatram da je potrebno diferencirano obrazlaganje reakcija učenika i brižno uvažavanje različitih pripovjednih signala. U Markovu evanđelju među *izrazima čuđenja* poseban položaj ima skupina riječi s korijenom φοβ-, koja je zastupljena u trima različitim izrazima: φοβέομαι, φόβος i ἔκφοβος.⁹ U Markovu evanđelju tzv. *motiv straha* izražen je samo

⁷ Usp. Gerd THEISSEN, *Urchristliche Wundergeschichten. Ein Beitrag zur formgeschichtlichen Erforschung der synoptischen Evangelien*, Gütersloh, 1974., 78: »Das Admirationsmotiv umfaßt alle erzählerischen Momente, die ein Staunen, Fürchten, Sich-Entsetzen, Verwundern zum Ausdruck bringen«; Gaëtan MINETTE de TILLESSE, *Le secret messianique dans l'Évangile de Marc*, Paris, 1968., 246-266; Rudolf PESCH, *Das Markusevangelium*, II, Freiburg, 1977., 150-152; Kenzo TAGAWA, *Miracles et Évangile. La Pensée personnelle de l'Évangéliste Marc*, Paris, 1966., 92-122.

⁸ Usp. disertaciju: Timothy DWYER, *The Motif of Wonder in the Gospel of Mark*, Sheffield, 1996., koja predstavlja značajan preokret u tumačenju motiva čuđenja u Markovu evanđelju time što mu pridaje pozitivno značenje, jednako kao i reakciji straha. Dwyer najprije istražuje literarni kontekst markovske terminologije o strahu u grčko-rimskoj, židovskoj i ranokršćanskoj književnosti. Motiv čuđenja povezuje sa središnjim najveštajem kraljevstva Božjega (1,14-15); to je kod Marka »motiv s više vrijednosti« koji se upotrebljava u različitim prigodama i s različitom teološkom važnošću (str. 198), ali je u biti odgovor na kraljevstvo kao Božje samoočitovanje.

⁹ Usp. Walter BAUER, *Griechisch-Deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der frühchristlichen Literatur*, Berlin – New York, 1988. za φοβέομαι i φόβος. Do Homera je bila upotrebljavana glagolska imenica φόβος za skupno značenje *bježati, bijeg*; međutim sve je više izražavala popratne psihičke pojave takvoga bijega. Od rane grčke lirike označava uz strah također »die unmittelbar durch ein sinnlich wahrnehmbares Ereignis ausgelöste Angst«, Siegfried JÄKEL, *fobos und sebas im frühen Griechischen*, u: *Archiv für Begriffsgeschichte*, (1972.) 16, 141-165, 141s. Usp. Horst BALZ, φοβέω, u: *TWNT*, IX, 186-194; Klaus BERGER, *Historische Psychologie des Neuen Testaments*, Stuttgart, 1991., 168-177; Ekkehard W. STEGEMANN, *Das ängstliche Harren der Kreatur*, u: Johannes FISCHER – Ulrich GÄBLER (ur.), *Angst und Hoffnung. Grunderfahrung des Menschen im Horizont von Religion und Theologie*, Stuttgart, 1997., 81s. Nadalje, razlikuju se »strah« (*Furcht*) i »bojazan« (*Angst*), tako što strah označuje prvenstveno ljudsku reakciju na pojavu numinozne moći, a bojazan više reakciju na fizičku opasnost ili ugroženost, a o strahu (*Furcht*), koji se uglavnom odnosi na relativno jasan objekt, na nešto od čega se strahuje. Usp. Günter ALTNER, *Über Leben. Von der Kraft der Furcht*, Düsseldorf, 1992., 16; Gerhard MÜLLER, *Angst und Geborgenheit des Menschen in biblischer Sicht*, u: *Theologische Zeitschrift*, 30 (1974.) 4, 329-336. Tako u novozavjetnim spisima strah prvenstveno izražava konkretno iskustvo Isusove moći; strah kao tjeskoba ili potištenost kao »ein Stadium der Furcht, das vom Zuspruch des Heils in Christus überwunden wird«,

pomoću tih triju pojmova i u procesu objavljivanja Isusova identiteta ima odlučnu ulogu. Taj motiv u Markovu evanđelju baca mnogo pozitivnije svjetlo na sliku o učenicima nego što su to egzegeti zamjećivali. Da bi se to pokazalo, navest ćemo trinaest mjesta s motivom straha u Markovu evanđelju.¹⁰

1.2. Motiv straha u strukturi Markova evanđelja

Ovdje trebamo istražiti mjesta s motivom straha u Markovu evanđelju u okviru globalne strukture ovoga evanđelja. Postoje različiti prijedlozi o podjeli Markova evanđelja¹¹, ali je prevagnulo mišljenje o podjeli na tri dijela.¹² Na temelju geografsko-kronoloških, teoloških i leksičkih kriterija mogu se razabrati tri etape objaviteljskog procesa Isusova identiteta u Markovu evanđelju: nakon razdoblja pripreme (1,1-13) počinje naviještanje Božjeg kraljevstva u Galileji (1,14-8,26). U tom prvom glavnom dijelu naglasak je na čudotvornom učinku Isusove moći koja biva snažno istaknuta pomoću motiva straha. Dolazi dvaput u perikopama o učenicima (pri stižavanju oluje u 4,41 i pri Isusovu hodanju po jezeru u 6,50); nadalje time je opisana reakcija na Isusovu moć: kod Gerazenaca (5,15) i kod vjernice koja je bolovala od krvarenja (5,33) i konačno time biva obilježen odnos između Isusa i Jaira (5,36) te tetrarha Heroda i Ivana Krstitelja (6,20). Petrovim priznanjem Isusa za Mesiju na području Cezareje Filipove (8,27) počinje drugi dio ovog evanđelja koji je zorno uokviren izrazom ἐν τῇ ὁδῷ (8,27;10,52). Pouka učenika, koja ovdje ima središnju ulogu, popraćena je motivom straha na odlučnim mjestima (9,6.32; 10,32). Isusova sudbina

Horst R. BALZ, Furcht vor Gott? Überlegungen zu einem vergessenen Motiv biblischer Theologie, u: *Evangelische Theologie*, 29 (1969.) 12, 641.

¹⁰ Tematiku s motivom straha u Markovu evanđelju autor ovog priloga istražio je u svojoj disertaciji *Furcht und Gotteserfahrung. Die Bedeutung des Furchtmotivs für die Christologie des Markus*, Würzburg, 1999.

¹¹ Podatke o Galileji i Jeruzalemu vidi u: Ludegar SCHENKE, Der Aufbau des Markusevangeliums – ein hermeneutischer Schlüssel?, u: *Biblische Notizen*, 32 (1986.) 1, 54-82, koji polazi od dviju velikih cjelina: 1,14 – 10,52 i 11,1 – 16,8. Usp. Ernst LOHMEYER, *Galiläa und Jerusalem*, Göttingen, 1936.; Bas van IERSEL, *Locality, Structure and Meaning in Mark*, u: *Linguistica biblica*, 53 (1983.) 1, 45-54.

¹² Usp. Bas van IERSEL, *Markus Kommentar*, Düsseldorf, 1993., 66-78; Dietrich-Alex KOCH, Inhaltliche Gliederung und geographischer Aufbau im Markusevangelium, u: *New Testament Studies*, 29 (1983.) 2, 145-166; Eduard SCHWEIZER, Die theologische Leistung des Markus, u: *Evangelische Theologie*, 24 (1964.) 6, 337-355. Pritom neki istraživači postavljaju prekid već iza 8,21. Također usp. Alfred KUBY, Zur Konzeption des Markus-Evangeliums, u: *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft*, 49 (1958.) 1, 52-64; Ernst BEST, *Disciples and Discipleship. Studies in the Gospel according to Mark*, Edinburgh, 1986., 2-6; Gerhard LANG, Kompositionsanalyse des Markusevangeliums, u: *Zeitschrift für Theologie und Kirche*, 74 (1977.) 1, 1-24.

u Jeruzalemu prema Markovu evanđelju obilježava posljednju etapu procesa objavljivanja (11,1 – 15,47). Istaknuti su Isusovi protivnici koji su sposobni za određenu reakciju prožetu strahom (11,18.32; 12,12). Uskrsna zgodica (16,1-8) odskače od dosadašnjih zgoda o Isusu i učenicima time što označuje prijelaz od zemaljskog prema uskrsnulom Isusu, od učenika prema navjestiteljima i time otvara novi »pogled« na ovo evanđelje.¹³ Ovdje ima ključnu ulogu motiv straha kod reakcije žena na praznom grobu (16,8).

2. Motiv straha u perikopi o stišavanju oluje (Mk 4,35-41)

Perikopa o stišavanju oluje predstavlja s jedne strane vrhunac niza Isusovih čudotvornih djela i naučavanja u Galileji kojemu je svojstveno objavljivanje njegove moći (ἐξουσία), a s druge strane otvara niz većih izvještaja o čudesima koja se neposredno nadovezuju jedno na drugo: od iscjeljenja opsjednutog Gerazenca (5,1-20) preko uskrišenja Jairove kćeri (5,21-24.35-43) do ozdravljena žene koja je bolovala od krvarenja (5,25-34). Ovi događaji povezani su uočljivim geografskim podatkom o jezeru. U sva četiri izvještaja, koji su oblikovani veoma detaljno i dramatično, nalazi se *motiv straha* kao središnji element (4,40s; 5,15.33.36). Usporedba paralelnih sinoptičkih izvještaja o stišavanju oluje kod Mateja i Luke pokazuje da markovska tradicija stavlja naglasak na reakciju učenika na Isusova čudesna djela i riječi. U tom okviru Marko prikazuje opširnije i dramatičnije njihovu tjeskobu. On ima »informaciju o pozadini« i izvješćuje iz perspektive »pripovjedača koji sve zna«. Očito je njegovo nastojanje da poveže događaj na moru s tekstem o naučavanju koji prethodi u Mk 4 te da istovremeno naglasi razliku između poučavanja narodâ i učenikâ.

Usklik straha u 4,38: »Učitelju! Zar ne mariš što ginemo?« izražen je glagolom ἀπόλλυμι¹⁴ koji predstavlja Markov osnovni izraz kod izgonjenja demona (1,24; 9,22) i kod Isusova patničkog usuda (3,6; 8,35; 11,18). Budući da ἀπόλλυμι stoji na kraju prve Isusove najave muke, u kojoj su iznesena temeljna načela nasljedovanja Isusa, on je središnja natuknica kojom učenici bivaju opomenuti da radikalno nasljeđuju Isusa. Pritom je ambivalentno zna-

¹³ O »prijelaznoj funkciji« cjeline 16, 1-8 govori Peter MÜLLER, »Wer ist dieser?« *Jesus im Markusevangelium. Markus als Erzähler, Verkündiger und Lehrer*, Neukirchen-Vluyn, 1995., 160. »Das Evangelium geht vom literarischen Werk in die Verkündigung durch die Nachfolger Jesu über.«

¹⁴ Glagol ἀπόλλυμι i njegova imenica ἀπόλλεια (Mk 14,4) dolaze u NZ oko 110 puta u doslovnom i analognom smislu i sadrže negativno polje značenja za »uništiti, usmrтити, ubiti, pogubiti, stradati, poginuti, propasti, biti ponovno izgubljen« (usp. Albrecht OEPKE, ἀπόλλυμι, u: *TWNT*, I, 393-396).

čenje ovog glagola istaknuto suprotstavljanjem izraza »*život izgubiti*« ili »*život spasiti*«. Zbiljsko spašavanje života ostvaruje se paradoksalno gubljenjem života – propašću. Takva višeslojnost svojstvena je cijelom Markovu evanđelju. Oni koji slijede Isusa i njegovo evanđelje pozvani su na potpuno izručenje, na životno povjerenje kojim se odriču svake sigurnosti za vlastitu egzistenciju. Samo tako mogu zbiljski spasiti svoj život. Iz tog ozračja može se izvući izrazito značenje glagola ἀπόλλυμι kakvo mu pridaje Marko. Po tom glagolu se prikazuje životna situacija kao odlučni kamen kušnje, odnosno izazov na pouzdano nasljedovanje i zaoštrava egzistencijalno pitanje o učeništvu. Po spremnosti učenika da s Isusom dijele sudbinu do krajnjih posljedica, mjeri se spoznaja njihova poziva i Isusova identiteta, tj. stupanj njihove vjere.

2.1. Između bojazni i straha

U 4,40 učenicima je postavljeno dvostruko pitanje koje daleko nadilazi okvir tzv. književne vrste izvještaja o čudu (τί δειλοί ἐστε; οὐπω ἔχετε πίστιν). Time to pitanje dobiva izvanrednu težinu za uočavanje autorove teološke nakane, odnosno za tumačenje zgrade. Samo kod Marka nalaze se dvije različite reakcije straha, čime on izričito nastoji jače istaknuti aktivnu ulogu učenika.

Ponašanje učenika označeno je kao *bojažljivo*. Pojam δειλός povezuje se s korijenom δειδω u starogrčkom (*strahovati*) a oblik za srednji rod δέος je starija varijanta za φόβος. Razlikuje se samo malo od φόβος, jer δειλός uglavnom označuje reakciju koja traje duže, odnosno stalno držanu, *bojazan* a φόβος više *nenadani* i *silan strah*.¹⁵ U SZ δειλός, odnosno δειλία u profanoj uporabi često je povezan s φόβος, skoro kao sinonim za obesrabrenost (Pnz 20,8; usp. Suci 7,3). Time narod biva potaknut na hrabru borbu protiv neprijatelja i na pouzdanje Jahvi (Pnz 31,6; usp. 31,8; Jš 1,9; 8,1; 10,25; 2 Mak 15,8; 4 Mak 6,20; 14,4). U mudrosnim spisima pravedniku biva obećano da ne treba *strahovati* za svoj život, jer se uzda u Boga i na njemu gradi svoju sigurnost (Ps LXX 26,1; također 13,5; 77,53; Sir 34,14); međutim nema zaštite *plašljivo* srcu (Sir 2,12; 22,18). Kad psalmist u sličnoj formulaciji govori da i pravednik može upasti u strepnju pred smrću (Ps LXX 54,4), ne predbacuje mu pomanjkanje pouzdanja u Jahvu niti

¹⁵ Riječ δέος kao starija antička riječ za strahovanje izražava u klasičnom grčkom određenu vrstu straha, »die erst auf Grund eines Gedankenablaufs, einer logischen Kombination, entsteht und vor allem in der religiösen Vorstellungswelt anzutreffen ist« (Siegfried JÄKEL, fobos, 164; usp. Horst BALZ, φοβέω, 187). U NZ dolazi samo jednom te u LXX pet puta, i to u 2 Mak.

nevjeru, nego pokazuje da se u veoma teškoj potrebi pouzdano obraća Javhi, osjeća njegovu nazočnost i spreman je vršiti njegovu volju.

U NZ ovaj pojam nalazi se u Mk 4,40 i paralelnom Mt 8,26 te još samo u Otk 21,8, a i tamo u okviru tematike o vjeri i nevjeri. U SZ često je povezan s φόβος kao sinonimom za obeshrabrenost (usp. Pnz 20,8; Suci 7,3), ali nema uvijek negativno značenje.

U Mk 4,38 učenici se osjećaju izloženi ogromnom strahu. Ipak ovo ne treba sasvim negativno tumačiti, kao da su učenici « jedino zabrinuti za vlastito spasenje, kao da je važno samo preživjeti» te da bi zakazivanje bilo u tome« što su u r. 40 iskazani kukavičluk i nevjera»¹⁶. Ozbiljno stanje izaziva najprije smrtni strah, a ne nijekanje vjere. Taj strah je ljudski shvatljiv i ne treba ga tumačiti moralno negativno ili kao znak neshvaćanja. Breme ugroženosti i smrti ne biva nigdje podcijenjeno u Markovu evanđelju (usp. 14,32-42).

Iako izgleda da pitanje οὐπω ἔχετε πίστιν;¹⁷ u r. 40b po obliku odgovara ukoru učenika koji ne shvaćaju u 7,18; 8,17.21 te u ublaženom obliku onome u 4,13, samo se ovdje u r. 40 pita za vjeru. Nasuprot tomu, u svim drugim slučajevima izričito je istaknut *aspekt razumijevanja*. Ipak je povremeni pokušaj da se οὐπω opravda formulacijama ukora u 8,17 («Zar još ne shvaćate i ne razumijete?») i 8,21 pod snažnim utjecajem pareneze, kao da u svim perikopama o neshvaćanju učenika postoji načelo po kojem se evanđelist unaprijed ravna.¹⁸

¹⁶ Karl KERTELGE, *Die Wunder Jesu im Markusevangelium. Eine redaktionsgeschichtliche Untersuchung*, München, 1970., 98. Također usp. Hans J. EBELING, *Das Messiasgeheimnis und die Botschaft des Markus-Evangelisten*, Berlin, 1939., 153, koji se poziva na: Ernst LOHMEYER, *Das Evangelium nach Markus*, Göttingen, ⁷1963., 89: »Die Jünger werden von der elementaren Angst um ihr Leben umgetrieben, sie suchen ihr eigenes Menschsein zu erhalten, es geht ihnen nicht um Dienst, sondern um sich selbst [...] Nicht 'die getroste Verzweiflung', nicht die *desperatio ad infernum* eines Luther, sondern der krasse Unglaube beherrscht die Jünger.« Isto tako: Joachim GNILKA, *Das Evangelium nach Markus*, II/1, Neukirchen-Vluyn, ³1989., 196: »Ihre falsche Haltung bestand darin, daß sie nur an sich dachten und nicht bereit waren, untereinander und mit Jesus die Gefahr zu teilen. Die Situation wird sich in ihrer Flucht vor dem Kreuz wiederholen.«

¹⁷ Radi se o tipično markovskoj konstrukciji pri čemu drugi dio pojašnjava i tumači prvi. Takvi dvostruki izrazi prema: Frans NEIRYNCK, *Duality in Mark: Contributions to the Study of the Markan Redaction*, Leuven, 1973., 56 pokazuju semitsku pozadinu ove perikope.

¹⁸ Usp. Ludger SCHENKE, *Die Wundererzählungen des Markusevangeliums*, Stuttgart, 1974., 37; prema njemu οὐπω predstavlja »den erneuten Beweis des Jüngerunglaubens in einen größeren Zusammenhang des Unverständnisses und Versagens. [...] Es muß vor allem auf die redaktionelle Verwendung des οὐπω in dem V. 40 vergleichbaren Jüngertadel 8,17.21 verwiesen werden.« Usp. Wilhelm WREDE, *Das Messiasgeheimnis*, 102; Rudolf PESCH, *Das Markusevangelium*, 275s; Jürgen ROLOFF, *Das Kerygma und der irdische Jesus. Historische Motive in den Jesus-Erzählungen der Evangelien*, Göttingen, 1970., 166.

Dok zgoda o stišavanju oluje pokazuje brojne znakove doživljavanja, potpuno nedostaje konotacija razumijevanja.

2.2. Motiv straha

Pravi se motiv straha nalazi svakako u zaključku zgrade kao reakcija na Isusovo moćno djelovanje u odnosu na prirodu i na njegovo pitanje o vjeri učenika. Učenici se pitaju: »Tko li je ovaj da mu se i vjetar i more pokoravaju?« (4,41). Tu reakciju učenika istraživači pretežno tumače kao tipičan izraz »neshvaćanja učenika«¹⁹ koji je Marko našao u preuzetoj građi ali je ga još pojačao. Strah učenika bio bi znak njihove nevjere koja bi u okviru Markova evanđelja imala sličnu funkciju kao tzv. »mesijanska tajna«²⁰. Ipak se po mom mišljenju u ovoj reakciji ustrašenosti učenika radi o važnom motivu objavljenke zgrade. Intenzivni opis reakcije ustrašenosti u r. 41a (ἐφοβήθησαν φόβον μέγαν) daje prepoznati tematiku starozavjetne epifanije i čuda izbavljenja.²¹ Jasnom aluzijom na zgradu o Joni (Jona 1,4-16) i na Ps 107 ovdje

¹⁹ Usp. Aloysius M. AMBROZIC, *The Hidden Kingdom. A Redaction-Critical Study of the References to the Kingdom of God in Mark's Gospel*, Washington, 1972., 161; Hans J. EBELING, *Das Messiasgeheimnis*, 152: »Von Anfang an durchzieht die Geschichte der Gegensatz Jesus-Jünger, Glaube-Unglaube, Vertrauen-Furcht«; C. R. KAZIMIERSKI, *Jesus the Son of God. A Study of the Markan Tradition and its Redaction by the Evangelist*, Würzburg, 1979., 120s; Werner H. KELBER, *The Kingdom in Mark. A New Place and a New Time*, Philadelphia, 1974., 49s; Karl KERTELGE, *Die Wunder Jesu*, 150; Jack D. KINGSBURY, *Conflict in Mark. Jesus, Authorities, Disciples*, Minneapolis, 1989., 23, 98s; David RHOADS – Donald MICHIE, *Mark as Story. An Introduction to the Narrative of a Gospel*, Philadelphia, 1982., 124s; Hubert RITT, Der »Seewandel Jesu« (Mk 6,45-52 par). Literarische und theologische Aspekte, u: *Biblische Zeitschrift*, 23 (1979.) 1, 83; Wayne R. STACY, *Fear in the Gospel of Mark*, The Southern Baptist Theological Seminary, 1979., 71; Herbert L. SWARTZ, *Fear and Amazement Responses. A Key to the Concept of Faith in the Gospel of Mark*, Toronto, 1988., 88.

²⁰ Usp. Hans J. EBELING, *Das Messiasgeheimnis*, 153: »Die Jünger erkennen die Tat, die Wunderkraft Jesu an, aber ihre Furcht, ihr Unglaube läßt sie beides nicht zurückführen auf den Quellort, aus dem die *dynamis* Jesu entspringt«; Wayne R. STACY, *Fear in the Gospel of Mark*, 243s. O mesijanskoj tajni još vidi u: Josef ERNST, Das sog. Messiasgeheimnis – kein 'Hauptschlüssel' zum Markusevangelium, u: Josef HAINZ (ur.), *Theologie im Werden. Studien zu den theologischen Konzeptionen im Neuen Testament*, Paderborn, 1992., 21-56; Folkert FENDLER, *Studien zum Markusevangelium. Zur Gattung, Chronologie, Messiasgeheimnistheorie und Überlieferung des zweiten Evangeliums*, Göttingen, 1991., 105-146; Jack D. KINGSBURY, *The Christology of Mark's Gospel*, Philadelphia, 1983., 1-23; Heikki RÄISÄNEN, *The 'Messianic Secret' in Mark*, Edingurg, ²1991. (Helsinki, 1976.), 38-75.

²¹ Usp. Rudolf BULTMANN, *Die Geschichte der synoptischen Tradition*, Göttingen, ⁹1979., 249; Richard GLÖCKNER, *Neutestamentliche Wundergeschichten und das Lob der Wundertaten Gottes in den Psalmen. Studien zur sprachlichen und theologischen Verwandtschaft zwischen neutestamentlichen Wundergeschichten und Psalmen*, Mainz, 1983., 60-79; Karl KERTELGE, *Die Wunder Jesu*, 95s; Hans Josef KLAUCK, *Allegorie und Allegorese in synoptischen Gleich-*

je opisan pomoću riječi φόβος duboki doživljaj učenika pred Božjim djelovanjem po Isusu.²² Vjetar je prestao, more je utihnulo, vlada neobično duboka tišina pa stoga više nema nikakva razloga za strah učenika u njihovu životu (δέιλια). Na mjesto životne bojazni, kojoj su dotada podlijegali nastupa dublji strah koji im otvara novu dimenziju Isusove osobe. Strah učenika ovdje nije znak njihove nevjere, nego epifanija Isusove božanske moći. *Veliki strah je strah pred Bogom (timor religiosus)* kojim učenici sada odgovaraju na doživljeno spasenje, kao nekoć izraelski narod (Izl 14,31). Doživljavaju »spasonosnu ustrašenost« velikog susreta s Bogom kakvu su nekoć doživjeli Jakov (Post 28,16s), Mojsije (Izl 3,4s) i mnogi drugi u povijesti staroga Saveza koji su doživljavali Božju svetosti i pritom postajali svjesni vlastite slabosti, krhkosti i ograničenosti. Učenici se međutim čude i postavljaju pitanje: *tko je taj Isus* umjesto da padnu ničice, da priznaju kako su nedostojni i grješni pred njim (Jona 1,16) te ga priznaju za Sina Božjega. Ovim otvorenim pitanjem, koje ima i određenu »retoričku« snagu, Marko uspijeva iznova pokazati da je Isus više od nekog Božjega poslanika te da reakcija učenika znači više od općeg stava prema epifaniji. Strah učenika ne biva naime istaknut samo po moći Isusovoj nad događanjem u prirodi nego i po njegovu pitanju o vjeri. Oni su sučeljeni s pitanjem jesu li spremni na punu vjeru u Isusovu poruku. Razlog njihove zaprepaštenosti je totalno pokoravanje prirodnih sila Isusu (r. 1b). Međutim, oni za to još nisu spremni.

Tako možemo u zgodi o stišavanju oluje prepoznati dvostruko značajnije straha učenika: prestrašeni su zato što su u Isusovu postupku i njegovoj osobi duboko doživjeli Božju svetost, dok se s druge strane pokazuje i iza-zovnost ljudskoga. Dubok doživljaj Isusova identiteta još ne dovodi učenike do *pune* spoznaje Isusove osobe te ih ni u budućnosti ne čuva od pogrešnih zaključaka.

nistexten, Münster, 1978., 340-348; Gerd THEISSEN, *Urchristliche Wundergeschichten*, 107-111, 133-143.

²² U svjetlu pozadinske zgrade o Joni može se markovski motiv strah, uz tematiku o čudesnom izbjavljenju na moru, dalje osvijetliti i rastumačiti jer se u zgodi o Joni strah pokazuje kao središnji i odlučujući motiv. Strah djeluje kao nositelj procesa vjere i time dobiva odlučujuću ulogu u tumačenju zgrade. Usp. Rudolf PESCH, *Zur konzentrischen Struktur von Jona 1*, u: *Biblica*, 47 (1966.) 4, 577-581 pri strukturalnoj analizi pokazuje da je motiv straha temeljni i okviri stav: »Der steigende Ablauf des Furchtmotivs [...] spiegelt zugleich den inneren Gang der Erzählung: die Wandlung des Glaubens der Seeleute von der Anerkennung ihrer Götter (V 5b) zur Anerkennung Jahwes«, 578. Usp. Bruna COSTACURTA, *La vita minacciata. Il tema della paura nella Bibbia Ebraica*, Roma, 1988., 146-150, osobito bilješke 86 i 89; Gerhard von RAD, *Der Prophet Jona*, u: *Odil Hannes STESK (ur.), Gottes Wirken in Israel*, Neukirchen-Vluyn, 1974., 65-70.

3. Učenici pred tajnom Sina Čovječjega

Motiv straha ima važnu ulogu također u trostrukom navješćaju Isusove muke i uskrsnuća (8,31; 9,31; 10,32-34) koji obilježava središnji dio Markova evanđelja ne samo u sadržajno-teološkom smislu nego i u strukturalnom.²³ Iz ponavljane pouke učenicima na putu u Jeruzalem i njihove ustrašene reakcije posebno izlazi *novost* nauke o križu i smrti Sina Čovječjeg koja je teško shvatljiva i koju Marko nastoji posredovati svojim evanđeljem. Reakcija učenika na drugu najavu (9,31) prikazana je veoma kratko i može se ocrtati pomoću triju svojstava: neshvaćanje, strah, šutnja: οἱ δὲ ἠγνόουν τὸ ῥῆμα, καὶ ἐφοβοῦντο αὐτὸν ἐπερωτῆσαι (9,32). Neshvaćanje učenika prikazano je grčkim noetskim pojmom ἀγνοέω koji kod Marka postoji samo ovdje. U SZ ne poznavati Boga znači ujedno otkloniti ga i odbaciti. U tom smislu ἀγνοέω ima prizvuk ne samo jednostavnog neznanja nego bitnog nepriznavanja Boga i njegove riječi te time *promašaja* u odnosu na njega.²⁴ Kao što je 8,32 Isus protumačio Petrovu reakciju kao potpuno pogriješan način razmišljanja tako i ovdje ἀγνοέω pokazuje prvenstveno pogriješan stav učenika. Ne radi se o neznanju ili neshvaćanju učenika onoga o čemu Isus govori i što to za njih znači, nego o ignoriranju Isusovih riječi, odnosno o otklanjanju i neprihvatanju značenja Isusove patnje. Učenici su prepoznali snagu njegove riječi, ali još nisu spremni i stvarno je priznati i prihvatiti. Pritom strah nije samo popratni fenomen nego ima samostalno značenje i potpuno pokazuje reakciju učenika.

Značajan je istaknut položaj izraza za strah u rečeničnoj konstrukciji 9,32: dok je prvi dio rečenice čvrsto povezan s prethodnom najavom pomoću adverbativnog veznika δέ, drugi dio je mnogo labavije priključen prvoj izreci sastavnim veznikom καί. Time on ne daje izravno objašnjenje neshvaćanja učenika nego ukazuje na daljnju dimenziju unutarnje perspektive. Nadalje, imperfekt ἐφοβοῦντο predstavlja strah kao trajno stanje učenika, kao nešto

²³ Tri Isusove izreke tvore svaki put analogni kontekst: na njegovu najavu dolazi svaki put učenička reakcija otklanjanja koja odražava da ne shvaćaju Isusovu sudbinu (8,32 / 9,32-34 / 10,35-37), zatim izravna pouka učenicima koja se na to odnosi (8,33 – 9,1 / 9,35-50 / 10,38-45) i nastavak neizravnih pouka kojim se produbljuje i šire osvjetljava najavljena tema (9,2-29 / 10,1-31 / 10,46-52). Usp. Joachim GNILKA, *Das Evangelium nach Markus*, II, 9; Dietrich-Alex KOCH, *Inhaltliche Gliederung*, 147-149; Rudolf PESCH, *Das Markusevangelium*, II, 19; Georg STRECKER, *Die Leidens- und Auferstehungsvoraussagen im Markusevangelium* (Mk 8,31; 9,31; 10,32-34), u: *Zeitschrift für Theologie und Kirche*, 64 (1961.) 1, 16-39.

²⁴ Usp. Rudolf BULTMANN, ἀγνοέω, u: *TWNT*, I, 116-118, koji takvo neznanje u Rim 2,4 označuje kao grješno nepoznavanje Boga ili u Rim 10,3 kao neposlus. Usp. Walter SCHMITHALS, ἀγνοέω, u: *EWNT*, I, 49-51.

što neprekidno stoji u pozadini događanja.²⁵ Pritom je veoma upadno stavljanje naprijed direktnog objekta (αὐτὸν) uz glagol ἐπερωτάω, jer je kod Marka izravni objekt glagola ἐπερωτάω redovno stavljen poslije glagola, osim na dva mjesta. Uz 9,32 akuzativ zamjenice stoji ispred samo još u 12,34 gdje nazočni jednako ostaju bez riječi pred Isusovim uvjerljivim učenjem. Takvim stavljanjem naprijed pojačan je izraz ἐφοβοῦντο αὐτὸν a time je vidljiv i poseban odnos između Isusa i učenika. U činjenici da se učenici *boje njega pitati* pokazuje se ne samo zaprepaštenje pred skorim događajima, koje im je prouzročilo da zanijeme, i njihovo neshvaćanje sudbine Sina Čovječjeg, nego i njihov *strah* pred tajnom Isusova identiteta. Šutnja učenika nagoviješta da su oni naslutili promašaj svojih krivih razmišljanja, a uz to nagoviješta i njihov strah sučeliti se s tajnom volje Božje.

Motiv straha dolazi pri trećem navještaju muke (10,32-34) u uvodnom prizoru (10,32) gdje se nalazi neobično visoka koncentracija tipično markovskih elemenata i motiva.²⁶ Sadržaj pouke u Mt 20,18s i Lk 18,32s slaže se dobrim dijelom s Mk 10,32s, ali ostala dva sinoptika skratila su uvod s predstavljanjem ozračja na putu u kojem je prikazano unutarnje stanje Isusovih pratitelja (καὶ ἦν προάγων αὐτοὺς ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἐθαμβοῦντο, οἱ δὲ ἀκολουθοῦντες ἐφοβοῦντο). Snažni izrazi o smetenosti i neodređeni subjekt reakcije pokazuju da se ovdje ponovno radi o izreci koja je temeljna i nadilazi opis konkretne unutarnje perspektive. Dvostruku napomenu o reakciji onih što su išli za Isusom, koja se upadno pojavljuje u 10,32c, trebalo bi shvatiti kao namjerno razlikovanje dviju skupina među Isusovim sljedbenicima.²⁷ Ipak se odluka o

²⁵ Prema: Harald WEINRICH, *Tempus. Besprochene und erzählte Welt*, Stuttgart, 1985. promjena vremena s njihovim različitim »aspektima« odnosno »vrstama radnje« pruža odlučan putokaz za shvaćanje tekstova. Vremena »geben nämlich einer Erzählung Relief und gliedern sie rekurrent nach Vordergrund und Hintergrund. Das Imparfait [entsprechend dem griechischen Imperfekt] ist in der Erzählung das *Tempus des Hintergrunds*, das Passé simple [entsprechend dem griechischen Aorist] ist das *Tempus des Vordergrunds*«, 93.

²⁶ Usp. izraze koji su svojstveni Marku: ἐν τῇ ὁδῷ, εἰς Ἱεροσόλυμα, προάγω, φοβέομαι, παραλαμβάνω, δώδεκα. Usp. Klemens STOCK, *Boten aus dem Mit-Ihm-Sein. Das Verhältnis zwischen Jesus und den Zwölf nach Markus*, Rom, 1975., 130-133.

²⁷ Istraživači većinom polaze od dviju skupina Isusovih sljedbenika. Pritom neki egzegeti primjenjuju ἐθαμβοῦντο na mnoštvo a ἐφοβοῦντο na učenike. Usp. Willoughby C. ALLEN, Fear in St. Mark, u: *The Journal of Theological Studies*, 48 (1947.), 2, 201-203; Robert H. GUNDRY, *Mark. A Commentary on his Apology for the Cross*, Grand Rapids, 1993., 570; Ulrich LUZ, Das Geheimnismotiv und die markinische Christologie, u: *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft*, 56 (1965.) 1, 9-30, osobito 24; Herbert L. SWARTZ, *Fear*, 152-158. Suprotno od njih, drugi ove izraze primjenjuju obrnuto. Usp. Georg BERTRAM, θαμβέω, u: TWNT, III, 6; Ermenegildo MANICARDI, *Il cammino di Gesù nel Vangelo di Marco*, Roma, 1981., 105-107; Ernst LOHMEYER, *Markus*, 220; Rudolf PESCH, *Das Markusevangelium*, II, 148; Klemens STOCK, *Boten*, 131s. Postojanje samo

tomu koja skupina reagira na koji način može donijeti na temelju Markova globalnog razumijevanja pojedinog izraza za reakciju. Iz rečenične konstrukcije r. 32abc proizlazi za ἐφοβοῦντο isti subjekt kao za ἦσαν i ἀναβαίνοντες u r. 32a. Budući da je u cijelom odsjeku 8,27-10,52 posebno naglašena trajna pratnja učenika koji su uz Isusa a u prethodnoj perikopi biva izrazito naglašeno (10,28-31) radikalno nasljedovanje učenika, učenici su vjerojatno subjekt i u r. 32a. Ipak je na temelju više mjesta kod Marka sasvim zamislivo da Isusa iz Galileje nisu pratili samo učenici u užem smislu nego i mnogi drugi ljudi »simpatizeri« (usp. 10,46; 11,9; 15,41; nadalje 2,15) koji su stekli u njega povjerenje slijedili ga u širem smislu te riječi. Što se toga tiče, posebnu pažnju zaslužuje opis Isusova svečanog ulaska u Jeruzalem (11,1-11). Tu upada u oči da su sljedbenici Isusa prikazani izrazima iz 10,32c (11,9 οἱ προάγοντες καὶ οἱ ἀκολουθοῦντες). Očito da nije moguće sigurno i točno određenje nasljedovatelja. Ipak se u 10,32c mogu nazreti natuknice koje opravdavaju razlikovanje među nasljedovateljima. Prvi znak toga je nasuprotna konstrukcija u kojoj pomoću adverbativnog veznika δέ reakcija jedne skupine biva odvojena od druge i posebno istaknuta. Takvo oblikovanje rečenice stavlja naglasak na drugi dio izreke. Veznik δέ koji već zbog relativno rijetke uporabe pospješuje naglasak, kod Marka ima većim dijelom određenu adverbativnu nijansu i većinom ukazuje na promjenu subjekta (1,8.14; 2,6.18; 4,11.15 itd.).²⁸ Stoga i u 10,32c treba pretpostaviti da se druga prikazana reakcija odnosi na drugu skupinu onih koji slijede Isusa, koji čak stoje u posebnom odnosu prema njemu. Daljnji znak je particip ἀκολουθοῦντες kojim je pobliže označeno *strahovanje*. Iako glagol ἀκολουθέω nije kod Marka pridržan jedino za učenike²⁹, ipak je njime predstavljeno prvotno poimanje učeništva i on se prvenstveno odnosi za učenike (1,16-20; 2,14; 8,34). Da se izrazom οἱ δὲ ἀκολουθοῦντες ovdje može označavati uži krug učenika, proizlazi također iz neposrednog konteksta gdje Petar pomoću ovog izraza navodi bitan znak učeništva (10,28) te učenike suprotstavlja svima drugima koji također traže kraljevstvo Božje. Motiv hoda za

jedne skupine zastupaju: Ernst BEST, *Mark's Use of the Twelve*, u: *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft*, 69 (1978.) 1, 11-35, osobito 23-26; Robert P. MEYE, *Jesus and the Twelve. Discipleship and Revelation in Mark's Gospel*, Grand Rapids, 1968., 164; Wayne R. STACY, *Fear*, 76; Kenzo TAGAWA, *Miracles*, 108-111.

²⁸ Tako misli: Robert H. GUNDRY, *Mark*, 570, 573, 600, nasuprot: Ernst BEST, *Mark's Use of the Twelve*, 24 i Robert P. MEYE, *Jesus and the Twelve*, 162, koji pritom ukazuje na ó δὲ u 10,50, čime je u slijedu 10,48 upravo naglašen oštar kontrast između ponašanja ljudi i Bartimeja.

²⁹ Glagol ἀκολουθέω dolazi na 90 mjesta u NT, od toga se 73 odnose na hod za Isusom. Za učenike je bitno da ih je Isus pozvao da ga »slijede« (1,18; 2,14; 6,1; 8,34; 10,28; 14,54); međutim, njega slijede također i mnogi drugi ljudi (3,7; 5,24; 9,38; 10,52; 11,9; 15,41).

Isusom ima upravo u ovom glavnom dijelu Markova evanđelja (8,27 – 10,52) središnje značenje i u njemu ἀκολουθῆω nije nikada upotrijebljen općenito u smislu »praćenja« nego uvijek u smislu »biti sljedbenik« (8,34; 9,38; 10,21.52).³⁰ Međutim, posljednji i najvažniji razlog u razlikovanju hoda za Isusom pruža različnost same reakcije (καὶ ἐθαμβοῦντο, οἱ δὲ ἀκολουθοῦντες ἐφοβοῦντο). Izrazi θαμβέω i φοβέομαι ne odnose se kod Marka na određenu razinu ustrašenosti, kako se redovno misli.³¹ U Markovu evanđelju oba ova izraza primjenjuju se u sličnom značenju na reakciju učenika te također onih koji nisu učenici, ali je pritom motiv straha snažnije vezan uz učenike te ima izrazito veću važnost među svim drugim izrazima prestrašenosti i divljenja. Naprimjer, mnoštvo reagira uvijek pozitivno na Isusove riječi i djela *čudenjem*, *divljenjem* ili *zanesenosti* (usp. 1,22.27; 2,12; 5,20.42; 6,2; 7,37; 9,15), uz iznimku poganskog stanovništva Geraze (5,36), ali nikada *sa strahom*, što je kod Marka prvenstveno reakcija učenika.³²

Isusov *put* i *hod* prema Jeruzalemu poprima u 10,32 numinozno obilježje.³³ Na tom putu učenici iznova doživljavaju iskustvo božanskoga koje dolazi do izražaja u njihovoj *reakciji straha* i koje postaje jedno od njihovih temeljnih iskustava u vezi s Isusom.³⁴ Upotreba glagolskih oblika ἐθαμβοῦντο i ἐφοβοῦντο u apsolutnom obliku pokazuje da *jeza* i *strah* nasljedovatelja nisu usmjereni na nešto određeno nego da je učenike zahvatilo numinozno ozračje, duboka zbiljnost događaja koja je prouzročena Isusovim odlučnim nastavkom puta u Jeruzalem. To da se neposredni nasljedovatelji – Isusovi učenici – *boje* a ne samo *čude*, odnosno *ježe*³⁵, znači da u Isusu koji *ide naprijed* prepoznaju ne samo

³⁰ Usp. Eduard SCHWEIZER, Die theologische Leistung, 350-355; Ulrich LUZ, Das Geheimnismotiv, 24-26.

³¹ Protiv: Georg BERTRAM, θαμβέω, 5-6; Ernst BEST, Mark's Use of the Twelve, 23, bilj. 86; Robert P. MEYE, *Jesus and the Twelve*, 161-163.

³² To Willoughby C. ALLEN, *Fear*, 202, smatra odlučnim dokazom za određivanje subjekata u Mk 10,32: »In view of the fact that elsewhere 'wonder' is attributed only to the multitude and 'fear' is confined to the disciples I now incline to think that the 'wonderers' were the whole band of people who were accompanying Jesus and that it was the disciples who, following perhaps immediately behind Jesus, were afraid.«

³³ Usp. Robert P. MEYE, *Jesus and the Twelve*, 75.

³⁴ Rudolf OTTO, *Das Heilige. Über das Irrationale in der Idee des Göttlichen und sein Verhältnis zum Rationalen*, München, 1979., 186-188 vidi u Mk 10,32 prvi doživljaj numinoznoga kod Isusovih svjedoka, gdje se taj osjećaj »još ne da obuhvatiti nikakvom formulom«. »Sie gibt so schlicht wie stark den Eindruck des Numinosen wieder, der von diesem Manne unmittelbar ausging, und keine Kunst der Seelenschilderung könnte es ergreifender tun als diese meisterhaft prägnanten Worte.«

³⁵ Usp. Georg BERTRAM, θαμβέω, 7, koji označava čudenje kao »Haltung des Außenstehenden«, kao predstupanjan vjere. Nadalje: Willoughby C. ALLEN, *Fear*, 202: »Is it not clear that this distinction between the 'wonder' of the multitude and the 'fear' of the dis-

Jahvina proroka nego slute u njemu te u njegovoj smrti veličinu onog božanskog i najdublju tajnu Sina Čovječjega. Njihova reakcija straha još nije izraz reflektirane vjere, jer su se očito i dalje suprotstavljali sudbini Sina Čovječjega, njegovoj mucu i smrti, ali ipak pokazuje dubinu njihova odnosa prema Isusu. Ta dubina vuče ih za Isusom na putu u Jeruzalem te im omogućuje da na tom putu i ostanu.

Zaključne napomene

Motiv straha, koji je izražen riječima korijena φοβ-, zauzima središnji položaj u Markovu evanđelju kod razvijanja osnovne svrhe. Tim motivom je s jedne strane prikazan intenzivni odnos prema Isusovoj osobi i njegovu naviještanju te proces prepoznavanja i vjerovanja koji je s time povezan, a s druge strane snažno je nagoviještena tajna Isusa, tj. prava veličina njegova identiteta. Motiv straha izrazito prožima tematiku o učenicima, ali ga ne možemo protumačiti kao motiv učeničkoga neshvaćanja. Motiv straha u Markovu evanđelju dobiva svoj osnovni profil iz preuzete starozavjetne tradicije. Budući da strah spada među temeljne osjećaje čovjeka i obuhvaća svu ljudsku egzistenciju, on u SZ često postaje sinonim za vjeru, odnosno *terminus technicus* za ispravnu pobožnost. Strah se postavlja nasuprot racionalnoj razini spoznaje, tako bez riječi pokazuje zbilju Boga koja stoji iza konkretnoga, i stoga ga trebamo razumjeti kao pozitivnu reakciju. Snažna uporaba motiva straha u perikopama o učenicima pokazuje određeno otklanjanje noetskih pojmova pred tajnom Isusova identiteta. Nema alternative između straha i vjere, nego se radi o intenzivnoj pomiješanosti. Žele li shvatiti tajnu Isusove osobe, i njegovi se učenici moraju podložiti ovoj pomiješanosti straha i vjere.

ciples confirms the judgement that their 'fear' was a profound awe as they felt themselves to be in the presence of One of more than human power?«

Summary

**THE DISCIPLES IN MARK'S GOSPEL BETWEEN INCOMPREHENSION,
FEAR AND FAITH**

Maksimilijan MATJAŽ

Faculty of Theology, University of Ljubljana
Poljanska 4, p.p. 2007, SL – 1 000 Ljubljana
maksimilijan.matjaz@teof.uni-lj.si

*In Mark's Gospel, the disciples take a central role in the process of proclaiming the mystery of the person of Jesus. The evangelist does not portray Jesus' reality of the Messiah merely with various Christological titles but by dedicating great attention to the disciples and others to Jesus' powerful actions and teachings. Mark's Gospel discloses the primary process of Christological search and anticipation with the special motive of fear which is expressed with the dictionary term *fob-* and is differentiated from the motive of wonder, care. The direct connection between the motive of fear with key Christological places leads us to the presumption that Mark wishes to emphasise the positive value of that motive when developing the Christological concept of his Gospel. That is particularly noticeable in Mk 4:35-41. With regard to Jesus, the disciples are spread between incomprehension, wonder, fear and faith. Their reaction of incomprehension is followed by views of numinous fear which gives them a positive role in Mark's concept of disclosing the truth about the Son of Man.*

Key words: Mark's Gospel, disciples, fear, fear of God, divine, numinous, Christological, wonder, faith.